

SOSYOLOJİDE BOCALAMALAR I

AUGUSTE Comte'un sosyolojiyi müstakil bir ilim olarak ilân ettiği zamandan beri Fransa'da "müsbet bir ilim olarak sosyoloji" anlayışı ananesi devam edegelmekte ise de, bu görüşün filen tatbiki pek gelişmemiştir ve Fransız sosyologları esas itibari ile umumî sosyoloji kitapları yazmaktan pek ileri gitmemişler, ilmî çalışmanın esasını teşkil eden araştırma alanına pek dalmamışlardır. Bir asır evvel Comte sosyolojinin istiklâlini ilân ettiği halde Fransada sosyoloji hâlâ istiklâlini kazanamamış, felsefeden ayrılmamıştır.

Diğer memleketlere gelince, Alman sosyolojisinin mühim verimi tarihî araştırmalar sahasında olmuştur; bugünkü siyasî durum içinde ise, diğer insan ilimleri ile beraber sosyolojinin de Almanyada bir ilim olarak tutunmasına ve gelişmesine imkân kalmamıştır. İngilterede sosyoloji hiç bir zaman mühim bir yer tutmamıştır. Orada yapılan tetkikler daha ziyade, intifaî gayelerle yapılan, sosyolojik bir problemden hareket etmeyen, temami ile tasvirî -"survey"- bir komünoteyi bir bütün halinde topluca gözden geçiren tetkikler çeşidinden araştırmalardır. Amerikada ise, hiç şüphesiz o cemiyetin kendi şartlarından dolayı, sosyal ilimler daha çabuk ve daha büyük bir ehemmiyet ve diğer ilimler arasında bir mevki kazanmışlardır. Amerikanın büyükçe üniversitelerinin ve kolejlerinin hemen hepsinde sosyoloji müstakil bir şube haline gelmiştir; felsefeden ayrılmıştır. Amerikan sosyolojisinde, Avrupada olduğu manada ve derecede hiç bir zaman "sosyoloji mektepleri" meydana gelmemiş olduğundan, Amerikan sosyolojisi büyük, felsefî mahiyette sistemler kurmak devresini daha çabuk aşmış ve muayyen problemler üzerinde -bazan da maalesef problemsiz- araştırmalar yapmak, sosyal hadiseleri ilmî metodla tetkik etmek yolunda istikamet almıştır. Bu yazımda Amerikan sosyolojisinin bütün belli başlı vasıflarını belirtmek iddiasında değilim; daha ziyade, bana manidar, mühim görünen bazı vasıfları üzerinde duracağım.

"UZVÎ NAZARİYE" (Organic theory)

1929 da neşrettiği bir yazısında Read Bain, Amerikan sosyolojisinin hiç bir zaman hiç bir "ism'li bir mektebe",yani kendi fikrinde, sosyal hadiselerin tek bir âmîl ile, tek taraflı izahını ileri süren sosyal determinist görüşlere saplanmadığını söylüyor ve bununla öğünüyor. Sosyal hadiseleri coğrafi şartlarla, ırk veya insiyak gibi biyolojik şartlarla izah etmeğe kalkışan görüşlere, veya sosyal hadiseler içinde bir çeşidini, meselâ dinî veya iktisadi hadiseleri diğerlerini doğuran âmiller olarak telâkki eden nazariyelere Read Bain "parçacı" nazariyeler diyor; ona göre bunlar, araştırmalar neticesinde "toplanılıp yakılan sosyolojik süprüntüler"dir. Amerikan sosyolojisinde bugün "parçacı" görüşlere rastlanmakla beraber, "uzvî nazariye"yi (organic theory) Amerikan sosyolojisinin hususi bir vasfı addetmekte Read Bain haklıdır. Bu görüşü Amerikada vazih olarak ilk ifade eden ve "uzvî nazariye" teriminin yerleşmesi-

ne sebep olan kimse Charles Cooley'dir. 1903'de bir münakaşa dolayısı ile yazdığı bir yazıda Cooley, şöyle diyor: "Her şey hem sebep hem neticedir; amiller arasında mantikî bir evveliyet, müstakil bir mütehavvil, ip ucunun başladığı bir nokta yoktur. Ya bir bütün olarak görmelisiniz, veya hakikî hiç bir şey görmüyorsunuz demektir".

Sosyal hadiseleri birbirlerine bağlı bir bütün olarak ele alan bu görüşün hem doğru ve verimli olabilecek tarafı hem de bir çıkmaza götürecek tarafları vardır. Cooley'nin ortaya attığı bu görüş, umumiyetle ilimde husule gelen illiyet (causalite) anlayışındaki değişikliğin hususî olarak sosyolojide belirmesidir. Bir hadiseyi, onu meydana getiren âmillerin herbirine has keyfiyetlerin bir neticesi addeden atomcu görüş diğer ilimlerde de, sosyolojiden önce, değişmiş, yerini bütüncü, fonksiyonel bir görüşe bırakmıştı. Bu yeni görüşe göre bir hadise, içinde bulunduğu vaziyetteki âmillerin karşılıklı, fonksiyonel münasebetlerinin neticesidir. Ele alınan bir vaziyetin içinde bulunan âmillerde önceden, başlangıçta mevcut olan keyfiyetler biraraya gelerek hadiseyi doyurmaz; bu âmiller muayyen bir vaziyette karşılıklı münasebete girince vaziyet değişir ve bu münasebet devam ettiği müddetçe vaziyet değişmekte devam eder. Meydana çıkan ve tetkik mevzuu edilen hadise, bu değişen vaziyetin bir fonksiyonudur. Bu suretle eski atomcu ve statik görüşün yerini bütüncü ve dinamik bir görüş almıştır ve bu görüş realitenin anlaşılmasında ve izahında daha verimli olmuştur.

Buraya kadar Cooley'nin bu görüşüne bir diyecek yok. Fakat bu bütüncü görüş tatbikatta tefsire tâbidir. "Vaziyeti bir bütün olarak görmek ve ele almak" fikrini biraz daha açmak, incelemek gerekiyor. Yalnız tefsir edildiği takdirde bu görüş ilmi çalışmayı bir çıkmaza doğru götürmek tehlikesini gösteriyor, nitekim gösterdi de... Her vaziyet tam bir bütün olarak, bütün müşahhaslığında ele alındığı zaman nevi şahsına münhasır, benzeri olmıyan, tek bir birlik teşkil eder. Müşahhastada, tam birinin aynı olan iki vaziyet bulmak, veya bir vaziyeti olduğu gibi tekrar edebilmek imkânı yoktur. Her vaziyet tektir; şu halde tamim yapmak, umumî münasebetler tesis edebilmek imkânsızdır. İşte Cooley'nin görüşü, ayrı bir menbadan gelmekle beraber aynı yola çıkan Amerikan antropologlarının iddiaları ile de kuvvet bularak, sosyolojide tamimlerin, "kanun" tesbit etmenin imkânını red etmeğe doğru götürmüştür. Bu, sosyoloji tabii ilimler mânâsında müsbet bir ilim olamaz demektir. Nitekim Cooley, tabii ilimler metodunun, sosyoloji sahasında tatbik edilebilmekle beraber, yeter bir metod olmadığını söylemiştir. Cooley entüvisyon nevinden bir "içten anlayış" (sympathetic insight) usulünü müdafaa etmiştir. Bu suretle bir çeşit mistikliğe yol açmıştır.

Hâlbuki ilim, hadiseler arasında zarurî ve küllî münasebetleri arar. Bu bütüncülük görüşünün, Cooley'in ve muakıplarının yaptığı gibi müsbet ilim metodunun sosyolojiye tatbikini inkâr eden, "kanun" imkânını ortadan kaldıran bir neticeye götürmesi zarurî midir? Hayır. Müşahhastada, muhtelif cinsten münasebetler sistemleri, serileri birbirine karışmış bir surette belirirler. İlim kendi vazettiği problem bakımından manidar, esas olan hadiseleri ayırır, tecrit eder ve bunlar arasındaki münasebetlerin formülünü bulmağa çalışır. Ele alınan problem bakımından, müşahhastada mevcut olan bazı hadiseler ve münasebetler esas münasebetlerdir, diğerleri

ise “müdahale edici”, “karıştırıcı şartlardır”. Laboratuvar tecrübesinde yapılan şey, bu müdahale edici, karıştırıcı şartları kontrol altına almak, tetkik edilmek istenilen esas hadiseleri ve münasebetleri mümkün merteye saf bir halde belirtmektir. Laboratuvarda böyle kontrol mümkün değilse o zaman yapılacak şey, müşahhas haller içinde müdahale edici âmillerden en çok kurtulmuş, “saf”, basit halleri yakalayabilmektir. Bu suretle ilmin tetkik mevzuu yapılan hadiseler artık Cooley ve onun gibi düşünenlerin anladığı mânada tek, benzeri olmıyan, bir daha tekrar etmesine veya edilmesine imkân olmıyan hadiseler değildirler. Bir ilmî kanunun (ab) şartları ile (c) hadisesi arasında mevcudiyetini ifade ettiği münasebet müşahhas, tarihî zaman ve coğrafi mekân içinde ancak bir defa vukua gelmiş ve belki de bir daha vukua gelmeyecek bir münasebet olabilir, fakat eğer bu münasebet bir kanunun ifadesi ise demektir ki (ab) şartları mevcut olduğu takdirde (c) hadisesi de olacaktır. İlmî kanunun tekerrür eden münasebetleri ifade ettiği fikri, tarihî, fiilî bir tekerrür tazammun etmez; sadece tesbit edilen münasebet zarurî olduğundan şartlar müsait olduğu takdirde tekerrür edebileceği fikrini tazammun eder.

Bütüncü bir görüşle hadiseleri tetkik etmek noktasına gelince, bu bütüncülük, müdahale edici, karıştırıcı şartlarla beraber müşahhas vaziyete top yekûn tatbik edilecek bir görüş değildir. Bütüncü görüş, tetkik etmek istediğimiz münasebetler sistemini tecrit edip, müdahale edici şartları kontrol altına aldıktan sonra, hadiseyi, muhtelif âmillerin ayrı ayrı tesirlerinin bir toplamı değil de, bu âmillerin karşılıklı tesirlerinin, bu tesirlerin değişen seyrinin bir “fonksiyon”u olarak görmek demektir.

İşte yukarıda kısaca hülâsa ettiğimiz şekilde anlaşılınca, bütüncü görüşün, bir vaziyetteki âmillerin karşılıklı fonksiyonel münasebette oldukları fikrinin, ilmî kanun fikrini, külli münasebetler tesbit etme imkânını nakzetmediği bilâkis kanun mahiyetindeki münasebetlerin kurulması işini daha verimli kıldığı anlaşılır. Amerikan sosyologları bir taraftan “uzvi nazariye”yi müdafaa ederken diğer taraftan da sosyolojinin müsbet bir ilim olduğu fikrine kuvvetle inanmışlardır. Hâlbuki Cooley kendisi bütüncü bir görüşten hareket ederek tabii ilimler metodunun sosyolojinin metodu olamayacağı fikrine varıyor. Amerikan sosyologları bir tenakus içine düşüklerinin pek farkına varmıyor görünüyorlar. Cooley’den yalnız işlerine gelen tarafı, “uzvi nazariye”yi, alıp, onun götürdüğü mantikî neticeyi bir tarafa bırakıyorlar. Çünkü şimdiki halde Amerikan sosyologları, parçaları birbirini tutan, naks etmeyen nazari bir sistem kurmak işle uğraşmıyorlar, daha ziyade muayyen problemler üzerinde araştırmalar yapmak işine koyulmuş bulunuyorlar. Araştırmalarının neticelerini sistemleştirmek, yahut daha iyisi, esas bir görüşten hareket ederek hususî, muayyen problemlere kadar inmek ve bu problemler üzerinde çalışmak işini -ki sosyolojinin “mektepler” halinde olmaktan kurtularak mütecanis, sistemli bir bilgi haline gelmesi bir ilim olabilmesi ancak bu suretle kabildir- henüz ciddî surette ele almış değildirler.

(Devamı var)

İnsan, Sayı 21, Mart 1943